

En slåtteräng i Västerbergslagen

Håkan Wieck, Ludvika

Ängsmarken, den öppna landskapstyp som för bara några årtionden sedan var så typisk för den svenska odlingsbygden, håller nu på att försvinna. Den har mestadels övergått i granplantager, eftersom det inte lönat sig för bonden att hålla marken öppen med bete eller slåtter. Rikare ängsmarker har odlats upp eller omskapats till intensivgödslade vallar, som ger mångdubbelt högre avkastning. Den här nedgången började redan under 1800-talets andra hälft, i och med tillgången på konstgödsel. Tidigare var åkrarna beroende av den näring som via boskapens spillning kom från slåttermarkernas hö. Åkern behövde på detta sätt näringstillförsel från mångdubbelt större ängsarealer, vilket illustreras av det gamla talesättet "äng är åkers moder".

Hotet mot ängsmarkerna innebär också att en hel mängd arter hotas av utrotning, eftersom ängshävden har skapat det livsrum som gör det möjligt för dessa arter att överleva. Röjning, slåtter och bete ändrar de naturliga närings- och konkurrensförhållandena. Uttag av biomassa under lång tid utarmar så småningom markens näringsinnehåll och ger arter som kan hushålla med näringen konkurrensfördelar framför mer näringskrävande arter. Boskapens gödsling vid bete förmår inte på sikt upprätthålla en hög näringstillgång. Endast de allra rikaste och kalkinfluerade ängarna har förmått ge kontinuerligt hög avkastning.

Röjning gynnar ljusälskande arter, medan slåtter gynnar lågvuxna arter och sådana som har sin största bladmassa under liesnittet eller har förmåga att lagra näring i rotsystemet. Arter som för sin fortlevnad är beroende av fröspridning gynnas av betestramp, som skapar markblottor. Sen slåtter gynnar många sådana arter, genom att frömognaden hinner fullbordas. För att ängen skulle ge långsiktig avkastning slog man förr tidigast i mitten av juli. Nu förtiden sker vallslåttern redan vid midsommartid, då kombinationen av näringsinnehåll och bladmassa är som störst. Frömognad och näringsupplagring hinns därför inte med för flertalet arter. Endast sådana med stark vegetativ förökning klarar sig, vilket ger upphov till ett fåtal dominerande arter.

Slåtterängar finns på de mest skiftande marker, från kalkrika fuktängar till sura moränbackar, från södra till norra Sverige. Det säger sig självt att också floran blir högst skiftande mellan alla dessa ängstyper. Gemensamma drag är hävden och knappheten på näring.

Som nämnts tillhör slåtterängarna odlingsbygderna, men de finns också insprängda här och var i våra skogsbygder. De fåtaliga kvarvarande slåtterängarna i västerbergslagen ligger faktiskt avskilda från Kolbäcksåns dalgång. Vi har t.ex. Palahöjden nära Yxsjöberg och Gamla Finntorpet mellan Ludvika och Grangärde. En tredje slåttermark skall jag behandla mer ingående.

I skogsbygden mellan Söderbärke och Malingsbo ligger i en sydsluttning mot sjön Nedre Oppsveten, ett gammalt torp med samma namn. Ett c:a 2 ha stort område mellan gården och sjön utgörs av slåtteräng, genom vilken går en väg. Marken tillhör kyrkan och har tidigare hävdats av arrendatorn, Sven Åman, men det fåtal får som idag finns kvar räcker inte för att hålla marken öppen.

Området "upptäcktes" av länsstyrelsens ängsinventerare för två år sedan. Västerbergslagens Naturskyddsförening har åtagit sig att i första hand under en fyraårsperiod röja och hävda ängen, för att den skall ges möjlighet att återfå en del av sin ursprungliga karaktär.

Ängen kan betecknas som en "svinrotsäng" och är troligen den nordligaste av denna typ i landet. Den är av frisk typ, med inslag av fuktigare partier med genomsilande grundvatten. Karaktärsväxten svinrot (*Scorzonera humilis*) är en gul korgblommig flerårig ört med en kraftig pålrot och flera sidorötter. Den känns lättast igen på sina kraftiga parallellnerviga blad i rosett. I halvskugga blir bladen breda och kraftiga, men i öppen sol ganska smala. Om man bryter ett blad kommer en besk vit mjölksaft fram.

Svinroten är ljusälskande; i skugga tynar den bort efter några få år. Utanför hävdade slåtterängar har svinroten därför svårt att överleva. Den missgynnas också på betad mark, eftersom boskap gärna äter bladen. Växten var därför förr högt skattad i slåtterängarna, eftersom den ger ett rikt och begärligt foder. En svinrotsäng som hävdas väl blommar inte så rikligt. Anledningen är att växten prioriterar näringsresurserna till nästa års skott, framför att skjuta blomstjälkar. Utebliven slåtter ett år ger möjlighet till större näringsupplagring och därmed rikligare blomning nästföljande år. Denna "älskliga fas" hos den övergivna svinrotängen är dock övergående, emedan fortsatt utebliven slåtter försämrar svinrotens konkurrensvillkor. Svinrotängen i Oppsveten domineras idag av piprör och brudborste, vilka tenderar att konkurrera ut svinroten.

Svinroten är alltså karaktärsväxten i denna äng, men det finns fler typiska slåttergynnade arter här: Darrgräs, ormrot, brudsporre, slåtterfibbla, fältgentiana och höskallra. Brudsporren, som normalt är kalkgynnad, växer fåtaligt spridd över ängen. På sikt skulle den knappast klara

sig utan ängshävd på den här svagt sura marktypen. Fältgentianan finns i några få ex nedanför vägen och är också starkt trängd. Höskallran växer något mera spridd, men är också den fåtalig och hotad.

Då vi tog över ängen var den kraftigt förslyad och med inslag av en del grövre björk, al, tall och gran. De fuktigare partierna dominerades av älgört och viden. Här var den övriga floran helt tillbakaträngd. På hösten 1989 röjdes en liten del av den övre hälften och våren därpå röjdes i stort sett resten. Ett dussin av föreningens medlemmar plus ett tiotal entusiaster från Falu- och Borlängekretsarna hade mött upp. Enstaka stora björkar och en del alar sparades, resten togs bort. Slyet kapades så nära marken som möjligt, för att liarna ska gå fria vid slåttern. Det blev en anseelig mängd ris och mindre träd som drogs ihop till stora högar för senare bränning.

Sommaren 1990 fann vi ganska få ex av svinroten och inga blommor, däremot en hel del frusna blad sedan de bistra frostnätterna i maj. De som klarat frosten hade genom den tidiga och varma förvåren blommat tidigare än normalt och var överblommade då vi besökte ängen i början av juli.

En dag i början av augusti samlades i stort sett samma gäng för slätter. Några smärre plana delar slogs med en motor-driven slätterbalk, medan större delen slogs med lie av mer eller mindre ovana utövare. En och annan fick nog blåsor i händerna och sa fula ord om uppstickande stenar, men annars var vädret perfekt. Solen sken och en mild vind svalkade svettiga nackar. För inombords svalka höll även föreningen med några backar lättöl.

Det mesta höet hässjades. Det blev två anseliga hässjor, som rester efter alla konstens regler. Höet duger gott till vinterfoder åt fåren, men man kan även låta någon hässja stå kvar åt rådjuren. Det är viktigt att höet samlas upp, annars ger det en kraftig gödslingsseffekt. Alternativt kan man samla ihop det och bränna det, lämpligen utanför ängen, då brännfläcken kommer att gödas med fr.a. kalium.

Röjning, inventering och slätter har delvis skett inom ramen för en studie-cirkel om ängar, som samlat c:a 15 deltagare. I september gjordes en svampinventering, varvid ett antal typiska slätterängsarter återfanns, t.ex. scharlakansröd vaxskivling, papegojvaxskivling och honungsvaxskivling. Det hopdragna riset eldades efter visst besvär upp i det regniga vädret.

Inför nästa säsong behövs en kompletterande röjning på våren. Slåttern planeras till början av augusti. Vi delar upp den på ett par dagar den 27-28:e juli (se kalendariet), eftersom det blir för mycket att klara av på

en dag. Då ska vi ordna ett riktigt slåttermåll. Alla medlemmar och andra intresserade är då hjärtligt välkomna att hjälpa till. Det gör inget om du inte har slagit med lie förut, alla goda krafter behövs om vi ska lyckas rädda svinroten och få njuta av en återskapad äng, med dess rikedom på hotade arter.